

ΙΕΡΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

*Ἡ ἐκ τῶν ἄρθρων 1367 καὶ 1372 Α. Κ. νομικὴ διαρχία
ἐν τῷ Οἰκογενειακῷ Δικαίῳ καὶ οἱ Ἱεροὶ Κανόνες.*

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ε. ΚΩΣΤΑΡΑ, Δ. Ν., Δικηγόρου

Ἡ παράλληλος ἰσχὺς (διαρχία) νόμων καὶ ἱερῶν κανόνων ὑπῆρχεν ἐν τῷ Βυζαντινῷ Δικαίῳ¹. Τοῦτο ἐξηγεῖται ἐκ τῶν στενῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἐν Βυζαντίῳ καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος τῶν νομοθετῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων². Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πνεύματος δὲν ἐκδηλοῦται μόνον εἰς τὸν τύπον τῶν δικαιοπραξιῶν³, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰς Νεαράς τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων καὶ ἰδίως τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ἐκδηλοῦται καὶ εἰς τὸ νομικὸν κῦρος τῶν ἱερῶν κανόνων, οἵτινες ὡς θεῖον δίκαιον ὑπέρκεινται τῶν πολιτικῶν νόμων⁴. Διότι τὸ θεῖον δίκαιον ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ ἀνωτάτη πηγὴ Δικαίου⁵.

Ἄρκετοὶ ἱεροὶ κανόνες ρυθμίζουν τὸ δίκαιον τοῦ γάμου καὶ τούτους ἡ Πολιτεία εἶχε περιβάλλει μὲ ἰσχὺν πολιτικοῦ νόμου⁶. Μεταξὺ τούτων εἶναι οἱ ὀρίζοντες τὰ κωλύματα τοῦ γάμου, οἱ ὁποῖοι καὶ ἐτέθησαν ἐν ἰσχυρῇ δυνάμει

1. Κ. Τριανταφυλλοπούλου, Ἱεραρχία νόμων καὶ Βυζαντινὸν Δίκαιον. Σύμμικτα Σβώλου, 1961, σελ. 479 ἐπ.

2. Β. Βιονδι, Il Diritto Romano Cristiano I (1952).

3. Γ. Κωσταράς, Alcune considerazioni sulla forma degli atti giuridici nel diritto romano e nel codice civile ellenico. Studi Volterra V, σελ. 409 ἐπ.

4. Κ. Τριανταφυλλοπούλου, ἐνθ' ἂν., Η. Αλβισατος, Die Kirchliche Gesetzgebung des Kaisers Justinians I (1913). Γ. Κωσταράς, Τὸ Ἠθικὸν στοιχεῖον ἐν τῇ συμβάσει τῆς ἐν ζωῇ δωρεᾶς, 1957, σελ. 75 ἐπ. Β. Τζωρτζάτου, Ἡ Θεολογία καὶ ἡ ἐπιστήμη τοῦ Δικαίου (1975). Γ. Μαριδάκη, Τὸ Ἀστικὸν Δίκαιον ἐν ταῖς Νεαραῖς τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων (1922). Η. Μοννιέρ, Les Nouvelles de Léon le Sage (1923). Δ. Ζακηθινοῦ, Βυζάντιον, 1951, σελ. 35. Ε. Θεοδωροῦ, Χριστιανισμὸς καὶ ἀνθρώπινα δικαιώματα, ΕΚΚΛΗΣΙΑ, 1990, σελ. 49 ἐπ.

5. Ἰουστ. Ν. 98.

6. Σ. Τρωϊάννου, Τὸ Δίκαιον τοῦ ὁρησκευτικοῦ γάμου μετὰ τὸν Ν. 1250/1982, Νο Β. 30, σελ. 593 ἐπ. J. Zhisman, Das Eherecht der Orientalischen Kirche (1864). Μιλᾶς — Ἀποστολοπούλου, Ἐκκλ. Δίκαιον (1906).

τοῦ Δ. τῆς 23/2/1835 ἕως τῆς ἰσχύος τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος τῆς 23/2/1946, ἐν ᾧ καὶ περιελήφθησαν μεθ' ὀρισμένων δι' εἰδικῶν νόμων, ἐπενεχθεῖσάν ἤδη τροποποιήσεων, δι' ὧν περιωρίσθησαν τὰ καλύματα συγγενείας ἐξ αἵματος καὶ ἀγχιστείας⁷.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Ν. 1250/1982 «γιά τὴν καθιέρωση τοῦ πολιτικοῦ γάμου» δὲν διαφοροποιεῖ μόνον τὸν τύπον τοῦ γάμου εἰς πολιτικὸν καὶ θρησκευτικὸν (ἄρθρ. 1367, 1 Α. Κ.), ἀλλὰ διαφοροποιεῖ καὶ τὰς οὐσιαστικὰς ἀρνητικὰς προϋποθέσεις τοῦ γάμου, τὰ καλύματα, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὰς διατάξεις τοῦ ἐπακολουθήσαντος νόμου 1329/1983. Οὕτως ἀναφέρονται τὰ καλύματα τῶν ἄρθρ. 1354 (ἐνεκα ὑφισταμένου γάμου), 1356 (ἐνεκα συγγενείας ἐξ αἵματος), 1357 (ἐνεκεν ἀγχιστείας), 1360 (ἐνεκεν υἰοθεσίας). Καὶ μόνον ὁ τελεσθεὶς γάμος κατὰ παράβασιν αὐτῶν, ὡς καὶ τῶν ἄρθρ. 1350-52 περὶ τῶν θετικῶν προϋποθέσεων τοῦ γάμου, εἶναι ἄκυρος (ἄρθρ. 1372, 1).

Ἡ τοιαύτη διατύπωσις τοῦ ἄρθρ. 1372, 1 Α. Κ. παρέχει ἔρρισμα εἰς τὴν ἀποψιν, καθ' ἣν μόνον τὰ ὡς ἄνω κώλύματα εἶναι ἀνατρεπτικά, συνεπαγόμενα τὴν ἀκυρότητα τοῦ γάμου, εἴτε πολιτικοῦ εἴτε θρησκευτικοῦ⁸.

Παραλλήλως ὅμως μὲ τὴν διάταξιν τοῦ ἄρθρ. 1372, 1 ἰσχύει καὶ ἡ διάταξις τοῦ ἄρθρ. 1367, 3 Α. Κ., κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ προϋποθέσεις τῆς ἱεροτελεστίας καὶ κάθε θέμα σχετικὸ μ' αὐτὴν διέπονται ἀπὸ τὸ τυπικὸ καὶ τοὺς κανόνες τοῦ δόγματος ἢ τοῦ θρησκευματος σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο γίνεται ἡ ἱεροτελεστία, ἐφ' ὅσον δὲν εἶναι ἀντίθετοι μὲ τὴν δημόσια τάξιν.

Ἐκ τῆς ἀντιβολῆς ἀμφοτέρων τῶν ἀνωτέρω ἰσχυουσῶν διατάξεων προκύπτει, ὅτι ἡ ἀκυρότης τοῦ γάμου λόγω καλύματος δὲν ρυθμίζεται μοναδικῶς καὶ ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρ. 1372, 1, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρ. 1367, 3 προκειμένου περὶ θρησκευτικοῦ γάμου, καθότι σαφῶς ἐν αὐτῇ ὀρίζεται, ὅτι οἱ προϋποθέσεις τῆς ἱεροτελεστίας καὶ κάθε θέμα σχετικὸ μ' αὐτὴν διέπονται ἀπὸ τὸ τυπικὸ καὶ τοὺς κανόνες τοῦ δόγματος ἢ τοῦ θρησκευματος σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο γίνεται ἡ ἱεροτελεστία, ἐφ' ὅσον δὲν εἶναι ἀντίθετοι μὲ τὴν δημόσια τάξιν. Ἐν

7. Κ ρ α σ σ ᾶ - Π ρ ᾶ τ σ ι κ α, Οἰκογενειακὸν Δίκαιον (1927). Κ. Δ ε μ ε ρ τ ζ ἦ, Οἰκογενειακὸν Δίκαιον Ι (1935). Γ. Μ π α λ ῆ, Οἰκογενειακὸν Δίκαιον (1961). Ἀ. Τ ο ὑ - σ η, Οἰκογενειακὸν Δίκαιον (1979). Ρ ο ῦ ἰ λ ο ῦ - Κ ο υ μ ᾶ ν τ ο υ, Οἰκογενειακὸν Δίκαιον Α' (1965). Διὸ καὶ ἡ ἐπίδρασις τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐπὶ τοῦ ἐν Ἑλλάδι Οἰκογενειακοῦ Δικαίου ὑπῆρξεν ἐκδηλος, ἐφ' ὅσον ἔχει μόνον ὁ τύπος τοῦ γάμου ἦτο μόνον θρησκευτικὸς, ἀλλὰ καὶ αἱ οὐσιαστικαὶ ἀρνητικαὶ προϋποθέσεις αὐτοῦ (καλύματα) προήρχοντο ἐκ τῶν ἱερῶν κανόνων τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἀ λ. Λ ι τ ζ ε ρ ο π ο ὑ λ ο υ, Τὰ δέκα πρῶτα ἔτη τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος, Νο Β. Δ', 230 ἐπ. D. S a l a c h a s, Matrimonio e divorzio nel diritto canonico orientale, Rivista «Nicolaus» Ι, 1973, σελ. 48 ἐπ. E.A. 3078/72, Νο Β. Κ', 1196.

8. Γ ε ω ρ γ ι ᾶ δ η - Σ τ α θ ο π ο ὑ λ ο υ, Οἰκογενειακὸ Δίκαιο, 1991, Εισαγ. ἄρθρο 1350-71, ἀρ. 38. Ἄρθρ. 1372, ἀρ. 2.

ἄλλαις λέξεσιν, οἱ κανόνες τοῦ δόγματος ἢ τοῦ θρησκευματος, μὲ τὸ ὅποιον γίνεται ἡ ἱεροτελεστία, ρυθμίζουν τὸ κῦρος τοῦ διὰ ταύτης τελεσθέντος γάμου, ἐφ' ὅσον πάντοτε δὲν ἀντιτίθενται εἰς τὴν δημοσίαν τάξιν.

Ἡ ἀποψις, καθ' ἣν ἡ ὡς ἄνω διάταξις διέπει μόνον τὸν τρόπον δημιουργίας τοῦ γαμικοῦ δεσμοῦ, ἦτοι τὸν τύπον τοῦ γάμου⁹, εἶναι ἀβάσιμος, καθότι ὁ νομοθέτης ἐν τῇ διατάξει τοῦ ἄρθρ. 1367, 3 δὲν ὀρίζει μόνον, ὅτι οἱ προϋποθέσεις τῆς ἱεροτελεστίας καὶ κάθε θέμα σχετικὸ μ' αὐτὴν διέπονται ἀπὸ τὸ τυπικὸ τοῦ δόγματος ἢ τοῦ θρησκευματος, σύμφωνα μὲ τὸ ὅποιο γίνεται ἡ ἱεροτελεστία, ὅποτε θὰ ἐρρῦθμιζε μόνον τὸ τυπικὸν μέρος τῆς ἱεροτελεστίας (τὴν τυπικὴν διάταξιν τῆς ἱεροπραξίας), ἀλλὰ προσθέτει καὶ τοὺς κανόνες τοῦ δόγματος ἢ τοῦ θρησκευματος σύμφωνα μὲ τὸ ὅποιο γίνεται ἡ ἱεροτελεστία, ἐφ' ὅσον δὲν εἶναι ἀντίθετοι μὲ τὴν δημοσίαν τάξιν. Ἐπομένως δὲν περιορίζεται ἡ νομοθετικὴ ἐπιταγὴ ἐν τῇ συγκεκριμένῃ διατάξει εἰς τὰς προϋποθέσεις τοῦ τυπικοῦ τῆς ἱεροτελεστίας, ἀλλὰ προχωρεῖ καὶ εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν οὐσιαστικῶν προϋποθέσεων τοῦ θρησκευτικοῦ γάμου κατὰ τοὺς κανόνες τοῦ δόγματος ἢ τοῦ θρησκευματος τῆς ἱεροτελεστίας, διὰ τῆς ὁποίας τελεῖται, ἐφ' ὅσον οὗτοι δὲν ἀντιτίθενται εἰς τὴν δημοσίαν τάξιν. Ἡ διάταξις εἶναι ἀρκετὰ σαφὴς καὶ δὲν χωρεῖ συσταλτικὴ ἐρμηνεία.

Οἱ κανόνες λοιπὸν οὗτοι προκειμένου περὶ γάμου ὀρθοδόξων χριστιανῶν εἶναι οἱ ἱεροὶ κανόνες τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, τοὺς ὁποίους ἔχει ἐγκρίνει ἡ πολιτεία καὶ οὕτως ἐνομοθετήθησαν αἱ οὐσιαστικαὶ ἀρνητικαὶ προϋποθέσεις τοῦ γάμου, τὰ λεγόμενα ἀνατρεπτικὰ κωλύματα¹⁰, ἐνῶ αἱ οὐσιαστικαὶ

9. Γεωργιάδης - Σταθοπούλου, ἐνθ' ἄν., ἄρθρ. 1350-52, ἀρ. 2. Σ. Τρωϊάνου, ἐνθ' ἄν.

10. Α. Χριστοφιλοπούλου, Ἑλληνικὸν Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον Α', 1965, παρ. 2 καὶ 12. Π. Μπούμη, Τὸ κῦρος καὶ ἡ ἰσχὺς τῶν ἱερῶν κανόνων, 1982, σελ. 29. Αἱ οὐσιαστικαὶ προϋποθέσεις τῆς ἐγκυρότητος τοῦ γάμου ἐκαλοῦντο ἀνέκαθεν εἴτε θετικαὶ (ἄροι πρὸς σύναψιν τῶν ἄρθρ. 1350-52 Α.Κ.) εἴτε ἀρνητικαὶ (κωλύματα). Ροῦλοῦ - Κουμάντου, ἐνθ' ἄν., ἄρθρ. 1350-71, ἀρ. 6. Γεωργιάδης - Σταθοπούλου, ἔ. ἄν. ἄρθρ. 1350-52, ἀρ. 1 καὶ 9. Συντρεχουσῶν τῶν θετικῶν καὶ ἐλλειπουσῶν τῶν ἀρνητικῶν προϋποθέσεων ὁ τελεσθεὶς γάμος εἶναι ἐγκυρος· ἄλλως ἄκυρος. Ἐλλείποντος ὁμοῦ τοῦ τύπου τοῦ ἄρθρ. 1367, 1 τυγχάνει ἀνυπόστατος κατ' ἄρθρ. 1371, 2. Ἄρα ὁ συστατικὸς τύπος τοῦ γάμου εἴτε δι' ἱεροτελεστίας εἴτε διὰ δηλώσεως ἐνώπιον τῆς δημοτικῆς ἀρχῆς δὲν θεωρεῖται «θετικὴ προϋπόθεσις γάμου», ὡς οὐχὶ ὀρθῶς ἀναγράφεται ἐν Γεωργιάδης - Σταθοπούλου, ἐνθ' ἄν., ἄρθρ. 1350-52, ἀρ. 9. Βλ. Γ. Κωσταρά, Ἡ ἱεροτελεστία ὡς τύπος τοῦ γάμου, Νο Β. ΚΗ', 417. Ι. Δεληγιάννη, Οἰκογενειακὸ Δίκαιο Ι, 1986, παρ. 57-58. Γ. Δασκαρόλης, Ἄρμ., 1991, σελ. Ι ἐπ. Ἄλλωστε, ἡ διάκρισις τῶν οὐσιαστικῶν προϋποθέσεων τοῦ γάμου ἐκ τοῦ τύπου αὐτοῦ φαίνεται ἐν ἄρθρ. 13 Α.Κ. Αὗται ἀποσκοποῦν εἰς τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν ἐπιτυχῆ ρύθμισιν τῆς συζυγικῆς σχέσεως καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς παραγομένων ἐννόμων σχέσεων. Ι. Ἀνδρουλιδάκης - Δημητριάδης, Γιὰ ἓνα σωστὸ γάμο (1988).

θεταικὰ προϋποθέσεις ἐρρυθμίζοντο πάντοτε ὑπὸ τῆς πολιτείας, ὡς καὶ ὁ τύπος τοῦ γάμου¹¹.

Ἐπειδὴ ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν ἐπίσημον θρησκείαν ἐν Ἑλλάδι, εἶναι ὑπόχρεως νὰ τηρῇ καὶ νὰ μεριμνᾷ διὰ τὴν τήρησιν τῶν ὡς ἄνω ἱερῶν κανόνων τόσον δυνάμει τῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρ. 3 τοῦ Συντάγματος, ὅσον καὶ τῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρ. 4 τοῦ εἰδικοῦ νόμου 590/1977, συνάμα δὲ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρ. 1367, 3 τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος ἐξεδόθη ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἡ ὑπ' ἀριθμ. 2320 τῆς 19/5/1982 Ἐγκύκλιος, διὰ τῆς ὁποίας ὀρίζεται, ὅτι ἐπὶ θρησκευτικοῦ γάμου, ποὺ ἱερολογεῖται ὑπὸ λειτουργοῦ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, διατηροῦνται ὅλα τὰ καλύματα τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος, ἤτοι τὰ καλύματα, τὰ ὁποῖα ὀρίζονται ἐν τῷ Α. Κ. πρὸ τοῦ νόμου 1250/82¹², καὶ μόνον εἰς τὰ καλύματα τῆς μοιχείας (ἄρθρ. 1363 Α. Κ.) καὶ πνευματικῆς συγγενείας ἐκ τοῦ βαπτίσματος (ἄρθρ. 1361 Α. Κ.) ἢ Ἐκκλησία δύναται νὰ ἐφαρμόζη τὴν οἰκονομίαν κατὰ περίπτωσιν καὶ κατὰ τὴν κρίσιν καὶ ποιμαντικὴν σύνεσιν τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου ἢ, τούτου δισταζόντος, κατὰ τὴν κρίσιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, συμφώνως καὶ πρὸς τὴν μέχρι σήμερον ἀκολουθουμένην ἐκκλησιαστικὴν πρακτικὴν. Οἰκονομία δὲ σημαίνει ἐπιείκειαν δι' ἐκάστην συγκεκριμένην περίπτωσιν καλύματος μοιχείας ἢ πνευματικῆς συγγενείας (βαπτίσματος), ὅποτε ἡ Ἐκκλησία δύναται νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν δι' ἱεροτελεστίας τέλεσιν τοῦ γάμου¹³.

Κατὰ ταῦτα ἡ διάταξις τοῦ ἄρθρ. 1372, 1 ἐξαντλεῖ τὰ καλύματα μόνον διὰ τὸν πολιτικὸν γάμον, ἐνῶ διὰ τὸν θρησκευτικὸν γάμον δυνάμει τῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρ. 1367, 3 ὑπὸ τὴν προεκτεθεῖσαν ἔννοϊαν ἰσχύουν τὰ ὡς ἄνω καλύματα, ἐφ' ὅσον μάλιστα κατὰ τὴν διδομένην αὐθεντικὴν ἐρμηνείαν τῆς διατάξεως ταύτης ὑπὸ τὸν ὄρον προϋποθέσεις ἔννοοῦμεν «ὄχι μόνον τελετουργικὰς προϋποθέσεις, ἀλλὰ καὶ τὶς νομικὰς»¹⁴. Καὶ νομικὰς προϋποθέ-

11. Γ. Κωσταρᾶ, Θρησκευτικὸς καὶ πολιτικὸς γάμος, ΕΕΝ., 1982, σελ. 379 ἐπ. Μ. Π. Αθ. 7753/72, ΕΕΝ. 40, σελ. 89.

12. Ι. Δελγιάννη, Οἰκογενειακὸν Δίκαιον Α' (1970). Γ. Κωσταρᾶ, Ἐὰ καλύματα τοῦ θρησκευτικοῦ γάμου (1989). Γ. Παλαῆ, ἔνθ' ἄν. Ἡ συνύφανσις ἱερῶν κανόνων καὶ πολιτικῶν νόμων ὀφείλεται εἰς τὰς σχέσεις συναλλαγίας Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ Ἑλληνικῆς Πολιτείας. Α. Ἀλιβιζάτου, Σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἐξ ἐπόψεως Ὁρθοδόξου (1937). Π. Πουλίτσα, Σχέσεις Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας ἰδίᾳ κατὰ τὴν ἐκλογὴν ἐπισκόπων (1946). Ἀλ. Βαμβέτσου, Εἰσαγωγή εἰς τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῶν Ὁρθοδόξων (1911). Σβώλου-Βλάχου, Τὸ Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος Α' (1954). Κ. Βαβούσκου, Ἐγχειρίδιον Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου (1973).

13. Μπρατσιώτου—Τρεμπέλα—Μουρατίδου—Θεοδώρου—Μπρατσιώτου, Ἡ ἐκκλησιαστικὴ Οἰκονομία (1972).

14. Ἀγόρευσις Ὑπουργοῦ Δικαιοσύνης, Πρακτικὰ Βουλῆς ΕΞ', 17/3/1982, σελ. 2391 καὶ ΖΗ', 22/3/1982, σελ. 2493.

σεις τοῦ θρησκευτικοῦ γάμου δὲν δύνανται νὰ εἶναι ἄλλαι εἰ μὴ μόνον αἱ οὐσιαστικαὶ ἀρνητικαὶ προϋποθέσεις αὐτοῦ, ἤτοι τὰ ἀνατρεπτικὰ κωλύματα, ἐν οἷς καὶ τὰ καταργηθέντα διὰ τὸν πολιτικὸν γάμον (διαφορᾶς θρησκείας, προϋπάρχοντος τρίτου γάμου, καταχρηστικῆς συγγενείας, ἐξωγάμου συγγενείας, βαπτίσματος, ἐπιτροπείας, μοιχείας, χειροτονίας καὶ μοναχικῆς κουρᾶς).

Ἐπαρχόντων τῶν κωλυμάτων τούτων ἡ Ἐκκλησία δικαιούται νὰ ἀρνηθῆ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου δι' ἱεροτελεστίας ἄνευ νομικῆς συνεπειᾶς¹⁵.

Ἐρωτᾶται ὁμως τί ἰσχύει, ἐὰν εἰς ἱερολογηθέντα γάμον ἐμφιλοχωρῆ τοιοῦτον κώλυμα.

Οἱ στηριζόμενοι μονομερῶς εἰς τὴν διάταξιν τοῦ ἄρθρ. 1372, 1 ἀποφαίνονται, ὅτι ἐν ταῖς περιπτώσεσι ταύταις ὁ τελεσθεὶς γάμος δὲν ἀκυροῦται καὶ ἰσχύουν μόνον τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἐπιτίμια ἢ καὶ ἡ οἰκονομία τῆς Ἐκκλησίας¹⁶.

Πλὴν ἡ ἐρμηνεία αὕτη δὲν εὐσταθεῖ, καθότι ἰσχύει συνάμα καὶ ἡ διάταξις τοῦ ἄρθρ. 1367, 3 ὑπὸ τὴν ἥδη ἐκτεθεῖσαν καὶ ἀναπτυχθεῖσαν ἔννοιαν.

Διὰ τὴν ἔρευναν δὲ τοῦ συγκεκριμένου θέματος ὠφελεῖ ἡ ἱστορικὴ ἀναδρομὴ ἐν σχέσει μὲ τὴν παράλληλον ἰσχύϊν καὶ τὰ ὅρια ἰσχύος ἀμφοτέρων τῶν ὡς ἄνω διατάξεων, καθότι, ὡς παρατηρήθη, μὲ τὴν παρ. 3 τοῦ ἄρθρ. 1367 Α. Κ. γίνεται βῆμα χωρισμοῦ Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας, ἐφόσον ἡ τελευταία δικαιούται νὰ ὀρίσῃ προϋποθέσεις γιὰ τὴν τέλεση θρησκευτικοῦ γάμου αὐστηρότερους τῆς Πολιτείας¹⁷.

Τὰ κωλύματα τοῦ γάμου προῆλθον ἐκ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ ἢ Κανονικοῦ Δικαίου τῆς Ἐκκλησίας, ὡς τοῦτο ἐξευλιχθη καὶ διεμορφώθη ἐν τῇ μακρᾷ χρονικῇ περιόδῳ τοῦ Βυζαντίου, ὅποτε τὸ μὲν Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον ὑπέστη ἐκκοσμίκευσιν διὰ τῆς ἀποδοχῆς κοσμικῶν ἢ ἄλλως λαϊκῶν στοιχείων ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ δικαίου τῆς Πολιτείας, ἰδίως εἰς κοινωνικὰ θέματα σχετικὰ μὲ τὸν γάμον καὶ τὸ διαζύγιον¹⁸, τὸ δὲ δίκαιον τῆς Πολιτείας

15. Ἰ. Δελγιάννη, ἐνθ' ἀν., σελ. 119 ἐπ. "Ἦτοι οἱ ἐνδιαφερόμενοι δὲν δύνανται νὰ προσφύγουν εἰς τὸ Συμβούλιον Ἐπικρατείας κατὰ τοῦ οικείου ἐπισκόπου τοῦ μὴ δόντος τὴν ἄδειαν εἰς τὸν ἐφημέριον διὰ τὴν ἱεροτελεστείαν τοῦ γάμου ὡς παραλείψαντος τὴν ἐκ τοῦ νόμου ἐνέργειαν.

16. Ἰ. Δελγιάννη, ἐνθ' ἀν. Β. Βαθρακοκοίλη, Ἐὐνὸς Οἰκογενειακὸ Δίκαιο, 1990, ἄρθρ. 1367 ἐπ., 1372 ἐπ. Γεωργιάδης - Σταθοπούλου, ἐνθ' ἀν. Σ. Τρωϊάνου, ἐνθ' ἀν.

17. Β. Βαθρακοκοίλη, Ἀναλυτικὴ Ἐρμηνεία καὶ Νομολογία Ἀστικοῦ Κώδικος Β2, 1989, ἄρθρ. 1367, σελ. 1865.

18. Π. Ζέπου, Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1983, σελ. 86 ἐπ. Η. Beck, Kirche und theologische Literatur in Byzantinischen Reich (1977). Zachariae, Gesichte des Griechischrömischen Rechts (1892).

ἐπηρεάσθη ὑπὸ τῶν χριστιανικῶν ἠθικῶν ἀντιλήψεων, ὡς αὐταὶ διετυπώθησαν ὑπὸ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς τοὺς ἱεροὺς κανόνας¹⁹.

Οὕτως ἐξηγεῖται οὐ μόνον διατὶ ἱκανὸς ἀριθμὸς συνοδικῶν ἱερῶν κανόνων περιεβλήθη τὴν ἰσχὺν νόμου ὑπὸ τῆς Πολιτείας, ἀλλὰ καὶ πῶς, ἐνῶ τὸ κῦρος αὐτῶν εἶναι ἐξ ἐπόψεως Κανονικοῦ Δικαίου ἀπόλυτον, ἐν τούτοις ἡ ἰσχὺς των εἶναι σχετικὴ, ἀναλόγως μὲ τὰς κατὰ καιροὺς περιστάσεις καὶ περιπτώσεις²⁰. Βαθμηδὸν Πολιτεία καὶ Ἐκκλησία ἀντελήφθησαν, ὅτι ἕνια τῶν κωλυμάτων εἶχον ἀποδυναμωθῆ εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ὀρθοδόξου ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ δὲν ἐπέμειναν νὰ διατηρήσουν ταῦτα ὑπὸ συνθήκας ἄλλας ἀπὸ ἐκείνας, ποὺ καθιερώθησαν καὶ κατὰ τὰς ὁποίας Πολιτεία καὶ Ἐκκλησία εἴτε συνεφώνουν εἴτε διεφώνουν δι' αὐτά²¹. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται ἡ ἔκδοσις τῶν νόμων τῆς 31/12/1923 καὶ 2017/1939, δυνάμει τῶν ὁποίων τὰ κωλύματα τῆς ἐκ πλαγίου συγγενείας ἐξ αἵματος περιορίσθησαν μέχρι καὶ τοῦ τετάρτου βαθμοῦ καὶ τὰ κωλύματα τῆς ἐκ πλαγίου ἀγχιστείας ἕως καὶ τοῦ τρίτου βαθμοῦ, καταχωρισθέντων οὕτως εἰς τὸν Ἀστικὸν Κώδικα²².

Ἡ τάσις αὕτη τοῦ περιορισμοῦ τῶν κωλυμάτων τοῦ γάμου ἀναλόγως τῶν ἐκάστοτε ἠθικοκοινωνικῶν ἀντιλήψεων ἐκδηλοῦται καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους νόμους 1250/1982 καὶ 1329/1983.

Ὁ σύγχρονος νομοθέτης ἀποστέρεξας τὸν ἐνιαῖον τύπον τοῦ γάμου μὲ τὸν νόμον 1250/82 ὀρίζει δύο ἰσοκύρους τύπους διὰ τὴν τέλεσιν γάμου, τὸν πολιτικὸν καὶ τὸν θρησκευτικὸν (ἄρθρ. 1367, 1 Α. Κ.), τοῦ ὁποίου αἱ προϋποθέσεις διέπονται ἀπὸ τὸ τυπικὸν καὶ τοὺς κανόνας τοῦ δόγματος ἢ τοῦ θρησκευάματος σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο γίνεται ἡ ἱεροτελεστία, ἐφ' ὅσον δὲν εἶναι ἀντίθετοι μὲ τὴ δημοσίαν τάξην (ἄρθρ. 1367, 3 Α. Κ.). Ἐπομένως ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἀφῆκεν ἄθικτον τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ

19. B. Biondi, ἐνθ' ἄν. S. Riccobono, Cristianesimo e diritto romano (1911). Γ. Μαριδάκη, Τὸ Ἀστικὸν Δίκαιον ἐν ταῖς Νεαραῖς τῶν βυζαντινῶν αυτοκρατόρων (1922). Γ. Κασιμάτῃ, Ἡ νομικὴ φύσις τοῦ Γάμου, 1932, σελ. 9 ἐπ. Γ. Μπαλαῆ, Οἰκογενειακὸν Δίκαιον, 1961, παρ. I. Α. Τοῦση, Οἰκογενειακὸν Δίκαιον, 1957, παρ. 5. Π. Πειρ. 600/1964, ἈρχΝ. ΙΕ', 260. Βλ. καὶ Γ. Κωσταρᾶ, Τὸ Ἠθικὸν στοιχεῖον ἐν τῇ συμβάσει τῆς ἐν ζῳῇ δωρεᾶς, 1957, σελ. 56 ἐπ. K. Hohendorf, Der Einfluss des Christentums auf des corpus juris civilis (1937). Γ. Πετροπούλου, Ἱστορία καὶ εἰσηγήσεις τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου, 1944, σελ. 188-189. Ε. Θεοδώρου, Πανεπιστήμιον καὶ Θεολογία, 1987, σελ. 63-68.

20. Δ. Μπαλάνου, Τὸ σχέδιον τοῦ Α.Κ. ὡς πρὸς τὰ ἐκ συγγενείας κωλύματα τοῦ γάμου, Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1934, σελ. 301 ἐπ. καὶ ΕΕΝ. Β', I ἐπ. II. Μπόουμ, ἐνθ' ἄν., σελ. 17 ἐπ. Zhisman, ἐνθ' ἄν., σελ. 431 ἐπ.

21. Γ. Κωσταρᾶ Τὰ κωλύματα τοῦ θρησκευτικοῦ γάμου, 1989, σελ. 17. Βλ. καὶ Εἰσηγ. Ἐκθεσιν Ν. 2017/1939.

22. Γ. Κωσταρᾶ, ἐνθ' ἄν., σελ. 12 ἐπ., 16 ἐπ.

τοῦ τύπου καὶ τῶν προϋποθέσεων τοῦ γάμου, ἡ ὁποία ὑπῆρχε προηγουμένως²³. Εἰς τὸν πολιτικὸν γάμον ὅμως μὲ τοὺς ἀναφερθέντας νόμους ἠλάττωσε τὰς ἀρνητικὰς προϋποθέσεις (κωλύματα) κατὰ τρόπον σύμφωνον μὲ τὰς κοινωνικὰς ἀντιλήψεις τῶν συμφωνούντων εἰς τὴν τέλεσιν τούτου (ἄρθρ. 1372, 1).

Ἡ νομικὴ αὐτὴ διαρχία ἐκ τῶν δύο ὡς ἄνω ἰσχυουσῶν διατάξεων δὲν δημιουργεῖ ἐν τῇ πράξει ἀνυπέρβλητα προβλήματα, διὰ τοὺς ἐπομένους λόγους.

Ἐπὶ θρησκευτικοῦ γάμου μὲ τὴν προδιαληφθεῖσαν ἐγκύκλιον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου χωρεῖ ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία διὰ τὰ κωλύματα μοιχείας καὶ πνευματικῆς συγγενείας ἐκ τοῦ βαπτίσματος καὶ τοιουτοτρόπως δὲν ὑφίσταται εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας θέμα ἀκυρότητος τοῦ τελεσθέντος γάμου.

Τὸ κώλυμα τῆς καταχρηστικῆς συγγενείας (ἄρθρ. 1358) προλαμβάνεται συνήθως διὰ τῆς ταυτοχρόνου ἱεροτελεστίας τῶν γάμων δύο ἀδελφῶν μὲ δύο ἀδελφὰς ἀντιστοίχως (Σ. Ε. 3352/1971).

Τὸ κώλυμα τῆς ἐξωγάμου συγγενείας δὲν δύναται ν' ἀνακύψῃ, διότι κατηργήθη μὲν τυπικῶς, οὐσιαστικῶς ὅμως διετηρήθη μὲ τὴν διάταξιν τοῦ ἄρθρ. 1463 περὶ συγγενείας, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὰς διατάξεις τῶν ἄρθρ. 1356, 1357 καὶ 1484 Α. Κ.

Τὸ κώλυμα τῆς ἐπιτροπείας δὲν ἔχει πλέον ἀντικείμενον ἐφαρμογῆς ἐπὶ ἀχειραφῆτων ἀνηλίκων, ὡς διεμορφώθησαν τὰ ἄρθρα 127 καὶ 1350 Α. Κ., καὶ περιορίζεται ἡ ἐφαρμογὴ του μόνον εἰς τὰς ὀλίγας περιπτώσεις τῶν ὑπὸ ἐπιτροπείαν τελούντων νομίμως ἀπηγορευμένων (ἄρθρ. 1351). Θὰ ἠδύνατο ἄλλωστε νὰ παροραθῇ δεδομένου, ὅτι εἶναι τὸ μόνον κώλυμα, ὅπερ δὲν ἀπορρεῖ ἐκ τῶν ἱερῶν κανόνων, ἀλλ' ἐκ τῶν πολιτικῶν νόμων²⁴.

Ἀπομένουν τὰ κωλύματα τῶν ἀσυνήθων καὶ σπανίων περιπτώσεων τῆς θρησκευτικῆς διαφορᾶς (ἄρθρα 1353), τῆς τριγαμίας (ἄρθρ. 1355) καὶ τῆς χειροτονίας καὶ μοναχικῆς κουρᾶς (ἄρθρ. 1364), ὡς εἶχον διατυπωθῆ ἐν τῷ Α. Κ. πρὸ τοῦ Ν. 1250/82, καθὰ ὀρίζεται ἐν τῇ προαναφερθείσῃ ἐγκυκλίῳ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, τελούσῃ ἐν ἀρμονίᾳ μὲ τὴν διάταξιν τοῦ ἄρθρ. 1367, 3 Α. Κ. Ἐὰν λοιπὸν ὁ ἱερολογηθεὶς γάμος ἐτελέσθη κατὰ παράβασιν τῶν ὡς ἄνω εἰδικῶν διατάξεων, πάσχει ἀκυρότητα ὡς δικαιοπραξία νόμῳ ἀπηγορευμένη κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ ἄρθρ. 174 Α. Κ.²⁵

23. Α. Γ α ζ ἦ, Εἰσαγ. Παρατηρήσεις στὸ Οἰκογενειακὸ Δίκαιο Γεωργιάδης-Σταθοπούλου, 1991, ἀρ. 20. Γ. Κ ο υ μ ἄ ν τ ο υ, Οἰκογενειακὸ Δίκαιο Ι, 1988, σελ. 14.

24. Π. Μ π ο ὑ μ ῆ, Κανονικὸν Δίκαιον, Α', 1988, σελ. 154.

25. Γ. Μ π α λ ῆ, Γεν. Ἀρχαί, 1955, παρ. 5 καὶ 59. Κ. Σ η μ α ν τ ῆ ρ α, Γεν. Ἀρχαί, 1973, παρ. 43. Π. Ζ έ π ο υ, Ἀνίσχυρον τῶν δικαιοπραξιῶν, ΕΕΝ. 1956, σελ. 705 ἐπ. R o g e l s b e r g e r - Π ρ ἄ τ σ ι κ α, Γεν. Ἀρχαί, παρ. 174-Α.Π. 185/1956, ΕΕΝ. ΚΙ', 728. Ε. Θεσ. 329/1957, Ἀρχ. Ν. ΙΒ', 131. Ε.Κρ. 83/1973, Αρχ. Ν. ΚΕ', 442.

Παρά ταῦτα δὲν χωρεῖ ἀγωγή ἀκυρώσεως τοῦ γάμου ἐν ταῖς περιπτώσεσι ταύταις, διότι κατ' ἄρθρ. 1378, 1 Α. Κ. ἀσκεῖται ἀγωγή ἀκυρώσεως γάμου, ὅταν ἐμφιλοχωροῦν τὰ κωλύματα τῶν ἄρθρ. 1354 (ἐνεκα ὑφισταμένου γάμου), 1356 (ἐνεκα συγγενείας ἐξ αἵματος), 1357 (ἐνεκεν ἀγγιστείας), 1360 (ἐνεκα υἰοθεσίας), τὰ ὅποια κωλύματα ἰσχύουν καὶ διὰ τὸν πολιτικὸν καὶ διὰ τὸν θρησκευτικὸν γάμον, ὡς προσεξετέθη²⁶. Θὰ ἀπέμενε λοιπὸν εἰς τοὺς ἔχοντας ἔννομον συμφέρον ἀκυρώσεως τοῦ ἱερολογηθέντος γάμου ἐν ταῖς περιπτώσεσι τῆς θρησκ. διαφορᾶς, τριγαμίας, χειροτονίας καὶ μοναχικῆς κουρᾶς, ἢ προσβολῆ τοῦ κύρους τοῦ γάμου δι' ἐνστάσεως. Αὕτη θὰ ἡγείρετο οὐ μόνον ὅταν τὸ δικαστήριον ἐξετάζη τὸ κύρος τοῦ γάμου, ἀλλὰ καὶ ὅταν ὁ ἐνιστάμενος ἐνάγεται πρὸς ἐκπλήρωσιν ὑποχρεώσεώς του ἐκ τῆς σχέσεως τοῦ γάμου, ὡς εἶναι ἢ περὶ συμβιώσεως τοῦ ἄρθρ. 1386 καὶ οἰαδήποτε ἄλλη. Οὕσα δὲ ἀνατρεπτικὴ ἐνστασις τοῦ οὐσιαστικοῦ δικαίου καταλύει τὸ δικαίωμα τοῦ ἐνάγοντος²⁷, διότι τὸ δικαστήριον δεχόμενον τὴν ἐνστασιν, τῆς ὁποίας τὴν βᾶσιν ἀποτελοῦν αἱ προδιαληφθεῖσαι διατάξεις, θ' ἀπεφαίνεται, ὅτι ὁ γάμος τυγχάνει ἄκυρος. Ἡ ἐνστασις ὅμως αὕτη περὶ ἀκυρότητος τοῦ γάμου εἰς τὰς ὡς ἄνω περιπτώσεις δὲν συγχωρεῖται, καθότι ἐν ἄρθρ. 609 Κ. Π. Δ. ὀρίζεται, ὅτι ἡ ἀναγνώρισις τῆς ὑπάρξεως ἢ μὴ ὑπάρξεως γάμου, ὡς καὶ ἡ ἀκύρωσις τοῦ γάμου κατὰ τὴν διάρκειαν ἢ μετὰ τὴν λύσιν αὐτοῦ, ἐπιδιώκεται μόνον διὰ κυρίας ἢ παρεμπιπτούσης ἀγωγῆς. Συνεπῶς ὁ ἐναγόμενος μόνον δι' ἀνταγωγῆς δύναται νὰ προσβάλη τὸ κύρος τοῦ γάμου²⁸. Ἡ ἀνταγωγὴ ἐρειδομένη ἐπὶ τῶν διαληφθεισῶν διατάξεων, ἐφ' ὧν θὰ ἐστηρίζετο ἡ ἐνστασις κατὰ τοῦ κύρους τοῦ γάμου, θὰ συνεκδικασθῆ μετὰ τῆς ἀγωγῆς ἐκ τῆς σχέσεως τοῦ γάμου διωκούσης οἰονδήποτε δικαίωμα ἐκ ταύτης κατὰ τὰς περὶ γαμικῶν διαφορῶν δικονομικὰς διατάξεις καὶ δύναται νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἀκύρωσιν τοῦ γάμου διὰ τῆς ἐκδοθησομένης δικαστικῆς ἀποφάσεως, ὅταν ἐμφιλοχωροῦν τὰ κωλύματα τῆς θρησκ. διαφορᾶς, τῆς τριγαμίας, τῆς χειροτονίας καὶ μοναχικῆς κουρᾶς (ἄρθρ. 34, 271 ἐπ. 284, 595 ἐπ. 651 Κ. Π. Δ., 1376 Α. Κ.). Ἀνταγωγὴ δύναται ν' ἀσκηθῆ ἔτισης ὑπὸ τοῦ ἐνὸς τῶν συζύ-

26. Ἀπαιτεῖται δικαστικὴ ἀπόφασις διὰ τὴν ἀκύρωσιν τελεσθέντος ἀκύρου γάμου. Ἄρθρ. 1376 Α.Κ. Καὶ μόνον ὅταν καταστῆ αὕτη ἀμετάκλητος, αἴρονται τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ, ἐξ οἰουδήποτε λόγου καὶ ἂν ἐχώρησεν ἡ ἀκύρωσις. Ἄρθρ. 1381. Πλὴν τῆς περιπτώσεως τοῦ ἄρθρ. 1382, τῶν ἐξ ἀκύρου γάμου τέκνων διατηρούντων τὴν ιδιότητα τῶν γνησίων.

27. B. Windscheid, Die actio des römischen Civilsrechtes vom Standpunkt des heutigen Rechts (1856). Καὶ ἰδίως διότι τὸ δικαίωμα τυγχάνει διαπλαστικόν, Π. Κ α ρ γ ά δ ο υ, Γνησία ἐνστασις, διαπλαστικὸν δικαίωμα ἢ καταχρηστικὴ ἐνστασις, Νο Β. 1990, σελ. 965.

28. Σ. Σ τ α υ ρ ο π ο ὑ λ ο υ, Ἑρμηνεία Κώδικος Πολιτικῆς Δικονομίας II, ἄρθρ. 609γ, σελ. 763. Κ. Μ π έ η, Πολιτικὴ Δικονομία IV, 1979, σελ. 104, ἀρ. 2. Ε. Ρ ί κ ο υ, Δίκη, 13, σελ. 495 ἐπ.

γων ἐν ἐγέρσει ἀγωγῆς διαζυγίου ὑπὸ τοῦ ἐτέρου κατὰ τὰς ὡς ἄνω περιπτώσεις, ἐφ' ὅσον ἡ ἀγωγή διαζεύξεως προϋποθέτει ἔγκυρον γάμον²⁹.

29. Σ. Σταυροπούλου, ἐνθ' ἄν. Κ. Μπέη, ἐνθ' ἄν. Τὰ δικαστήρια κρίνουν τὰς γαμικὰς διαφορὰς μεθ' ὅσης εὐαισθησίας περιβάλλει τὸν γάμον ἢ πολιτεία λόγῳ τοῦ ἠθικοῦ δεσμοῦ τοῦ δημιουργουμένου ἐκ τῆς σχέσεώς του. Ζερός, Festschrift für M. Pheinstein, σελ. 1013. Α. Π. 789/1978, ΝοΒ. 27, σελ. 569. Ἰδίως προκειμένου περὶ τῶν οὐσιαστικῶν προϋποθέσεων τοῦ γάμου, εἴτε θετικῶν εἴτε ἀρνητικῶν, ἐξ ὧν ἐξαρτᾶται τὸ κῦρος του καὶ αἱ ὁποῖαι ὡς ἐκ τούτου ἀποτελοῦν τὰς δυσχερεῖας τελέσεως γάμου. Εἰδ. Λέβυ, Les difficultés du mariage (1923). Ἐξηγοῦνται δὲ ἐκ τῆς προθέσεως τῶν ἐκάστοτε καὶ ἐκασταχοῦ νομοθετῶν, ὅπως προστατεύουν τὸ κῦρος τοῦ γάμου, ὁ ὁποῖος ἀρχικῶς μὲν ἀποτελεῖ σύμβασιν, ἐξελλίσσεται ὅμως κατόπιν εἰς θεσμὸν δημ. τάξεως. Γρ. Κασσιμάτη, Ἡ νομικὴ φύσις τοῦ Γάμου, 1932, σελ. 9 ἐπ. Planiol—Ripert—Rouest, Traité pratique, II, 1952, no. 69. Radbruch—Zeigert—Ταζεδάκη, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἐπιστήμην τοῦ Δικαίου, 1962, σελ. 96. Γ. Μιχαηλίδου-Νοῦάρου, Οἰκογενειακὸν Δίκαιον, 1952, παρ. 28. Α.Π. 335/1946, ΕΕΝ. ΙΔ', 3. Ὁ γάμος καὶ ἡ ἐκ τούτου δημιουργουμένη οἰκογένεια τελοῦν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ κράτους, Ἄρθρ. 21, Ἰ Συντάγματος. Σημειωτέον, ἐπίσης, ὅτι αἱ διατάξεις αἱ ἀφορῶσαι τὰς προϋποθέσεις τοῦ γάμου, ὡς ἀναγράφονται εἰς τὰ βυζαντινὰ νομικὰ κείμενα καὶ ἰδίως εἰς τὴν Ἐξάβιβλον Ἀρμενοπούλου, ἐφηρμόζοντο ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν ἐπὶ γαμικῶν διαφορῶν τῶν ὑποδούλων χριστιανῶν ὀρθοδόξων, ἔστω καὶ μετὰ τινων παρεκκλίσεων ἐπιβαλλομένων ἐκ τῶν περιστάσεων, διὰ τὸ κῦρος τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας. Γ. Μιχαηλίδου-Νοῦάρου, Ἐπιτηρῆς τοῦ κέντρου ἐρεῦνης τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου, ἐκδ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1990, τ. 29-30, σελ. 20 ἐπ. G. Geib (μετ. Ι. Αὐδῆ-Καλκάνη), Παρουσίαση καὶ κατάστασις τοῦ Δικαίου στὴν Ἑλλάδα, μετὰ προλόγου Ν. Πανταζοπούλου.